

"НЕКЛАСИЧНІСТЬ" УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ Й МЕНТАЛЬНОСТІ В ОСОБЛИВОСТЯХ ПОЛІТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ СУЧАСНОГО УКРАЇНЦЯ

Бондаренко Ольга

Політичні реалії сучасної України обумовлені особливостями української національної ментальності, сутність якої слід розглядати в контексті розвитку вітчизняної історії і культури.

Ключові слова: національна ментальність, соціально-політичний простір, політична свідомість, соціальна психологія.

Бондаренко Ольга

"Неклассичность" украинской культуры и ментальности в особенностях политического сознания современного украинца.

Политические реалии современной Украины обусловлены особенностями украинской национальной ментальности, суть которой следует рассматривать в контексте развития отечественной истории и культуры.

Ключевые слова: национальная ментальность, социально-политическое пространство, политическое сознание, социальная психология.

Bondarenko Olga

"Non-classical" Ukrainian culture and mentality in particularities of political consciousness of modern Ukrainian.

Political realities of modern Ukraine are conditioned by the features of the Ukrainian national mentality, the essence of which should be examined in the context of development of domestic history and culture.

Keywords: national mentality, socio-political space, political consciousness, social psychology.

Дослідження особливостей політичної свідомості громадянина новітньої України, його індивідуальної та соціальної психології у сучасному національному соціально-політичному просторі є важливою та цікавою теоретичною й практичною проблемою вітчизняного соціально-гуманітарного знання. Найменш досліджуваним постає з'ясування особливостей взаємовпливу між рисами політичної свідомості сучасного українця та характеристиками української національної ментальності – як в аспекті історико-культурних трансформацій національної ментальності, так і в аспекті визначення певних архетипів, кодів, формоутворень, міфологем, що її наповнюють та надають особливих властивостей перебігу політичних процесів у сучасній Україні.

Соціально-культурний простір будь-якої країни, завдяки специфіці якого у кожній національній спільноті певним чином оформлюються типові для всього людства види людської життєдіяльності – виробнича, мовна, біологічна, *політична* тощо, – є відбитком та проявом глибинних процесів й феноменів ментальної природи. Ментальність конкретної нації є тлом будь-яких явищ національного буття. Недарма етнолог і філософ Л.Леві-Брюль, історики Ж.Лефевр і Л.Февр, соціальні психологи Й.Мейєрсон і З.Барбу, історики Ж. Ле Гофф, Р.Мандру, Ж.Дюбі, теоретик культури Й.Хойзінга, етнолог К.Леві-Стросс, філософ й історик культури М.Фуко, філософ і соціолог Г.Зіммель, соціологи М.Вебер, Е.Дюркгейм, Т.Парсонс, Р.Парк, Ю.Габермас, П.Бурдьє, Е.Гідденс, Н.Луман й інші – всі вони при вивченні людини в її різноманітних суспільних іпостасях так чи інакше залучали контекст ментального феномену. Вітчизняні науковці у своїх дослідженнях соціально-культурних реалій України сьогодення так само над-суб'єктивний перебіг суспільних подій пов'язують із характеристиками "суб'єктивної" реальності українського соціуму (тобто, власне, ментальними характеристиками). Взаємозв'язок процесів й явищ реальності із проблематикою ментального все частіше стає предметом широких теоретичних дискусій українських філософів, соціологів, політологів М.Поповича, С.Кримського, Н.Соболевої, Н.Злобіної, В.Храмової, О.Забужко, О.Нельги, С.Римаренка, А.Ручки, О.Донченко, Р.Додонова, І.Старовойта, В.Пилипенка, А.Швецової, Є.Головахи й інших.

Досліджуючи специфічні властивості політичної свідомості громадянина новітньої України, особливо у розрізі ментальних впливів, обов'язково слід зважати на те, що сучасний український соціум, новітня ментальність України є результатом певних соціально-історичних та історико-культурних процесів еволюції українського етносу, завдяки яким певні способи

життєдіяльності та формоутворення національної свідомості набули буттєвого статусу у суспільній практиці нашого народу.

Враховуючи історичний аспект виникнення нашарувань у національній ментальності України, якими у соціально-культурному просторі новітньої України постають ментальні "складові" – чи то національна психологія, або національна вдача, національний характер, національна мрія, національна ідея й інші. І якими барвами вони виграють у фокусі соціально-політичних реалій сучасної України?

Як відомо, українському народу притаманні ментальні риси, що є характерними для землеробських народів. Проте, у формуванні світогляду українця особливе місце посідає степ. Дикий степ, який слід було перетворити на прийнятне для культурного землеробства середовище. Отже, Д.Дорошенко у поєднанні "землеробського" і "кочового" факторів вбачає специфіку механізмів життєдіяльності українського народу, В.Липинський називає таку ситуацію ситуацією "пограниччя" між "осілим" та "кочовим" елементами, між "цивілізацією плуга" та "цивілізацією степу", О.Пріцак називає її ситуацією співіснування "осілої і кочової державності". "Боротьба українського плуга і меча за оволодіння степом та за встановлення на ньому хліборобської культури" закінчилася наприкінці ХУШ ст. тим, що "український плуг міг спокійно приступити до орання розкішних просторів" [1, т. 1, с. 32-33].

Тобто, на відміну як від власне землеробських народів, так і від кочівників, де дія природних факторів на життя є безпосередньою, в Україні домінуючу роль відігравали суспільно-політичні умови, які визначали сам характер й масштаби взаємодії суспільства та навколишньої природно-ландшафтної зони. У подальшому, у тому числі й після ХУШ ст., названа обставина не тільки не зникла, а навпаки, набула більш глибокого характеру і нових якісних рис. Питома вага соціально-політичних чинників не зменшувалася, а зростала. Це не могло не спричинити кардинального впливу на формування українського менталітету та визначення його змісту.

Означений вище соціокультурний фактор української культури надав можливість українським вченим сформулювати гіпотезу, яка, на їх думку, багато чого пояснює в історії та у сучасному стані України, у характері її народу, згідно з якою – на відміну від менталітетів народів багатьох інших країн, які в певному розумінні можна назвати класичними, менталітет, як і саме буття українського народу, має неklasичний характер [2].

До класичних суспільств відносять достатньо стабільні спільноти людей зі стійкою етнічністю, певною територією і державно-інституційними структурами; ці суспільства є основою синхронічної структури людства; всесвітня історія будується перш за все як еволюція класичних суспільних утворень та стосунків між ними. У неklasичних суспільств інший характер: до них можна віднести, зокрема, народи, життя яких має далекий від усталеності характер, у значній мірі залежить від природних й соціальних випадковостей і тому зберігає себе більше не за рахунок урівноважених структур й зміцнювальних функцій, а завдяки динамізму стосунків із зовнішнім світом. Існуючи як визначені цілісності із відповідними ознаками, вони весь час знаходяться у динамічному, неусталеному стані, постійно маневруючи; це – своєрідна "маргінальність", неklasичність українського суспільства та української ментальності.

У геополітичному розумінні Україна не була, як правило, ні центром, ні периферією, вона майже постійно знаходилася між різними державно-політичними полюсами, на лінії їх протистояння, включаючись у склад то однієї, то іншої державної структури. Лінії відношень татар з Литвою, Литви з Польщею, Росії і Польщі, Туреччини – Польщі, Швеції – Росії, литовсько-польські унії – таким є той історичний простір, в якому існувала Україна. І при цьому на території України знаходиться географічний центр Європи. Особливості її життя визначалися постійним хитанням, прикордонним життям між народами класичного статусу, "серединним" становищем її на перехресті дій різних політичних, соціальних, духовних, військових, торговельних і інших сил.

Можна вважати, що подібні за складністю ентогенетичні процеси й територіальні змінювання мали й інші народи і вони не є прикметними для України. Але в поєднанні з іншими обставинами історії України вони набувають специфічного звучання і висвітлюються у новому змістовному ракурсі. Наприклад, чи так часто можна спостерігати суспільства, де водночас існували б декілька держав? В історії України це не випадок: ще за часів Рюриковичів – держава з центром в Києві та Половецька зі столицею Шарухань на території більш пізнього Харкова, в ХУП-ХУШ ст. козацька держава співіснувала із Кримським

ханатом, ситуація 1918 р. – коли в Україні одночасно діяли Українська Народна Республіка з центром в Києві, Українська Радянська Республіка з центром в Харкові і Західноукраїнська Народна Республіка.

У суспільних реаліях України прикметною є ситуація щодо орієнтації на різних сусідів України. Цей "орієнтаційний" аспект (або феномен "двох орієнтацій", за словами В.Винниченка) полягає у боротьбі двох позицій, представники яких у складних соціально-політичних ситуаціях схильні надавати вирішальне значення або власному народу, його енергії й здібностям, або "зовнішнім силам". Така боротьба дійсно дуже часто суттєвим чином зумовлювала хід життєвих подій. Але названий феномен є природним – оскільки Україна, як вже було зазначено, постійно була на перехресті інтересів сусідів, які намагались кожний на свій розсуд удовольняти ці свої інтереси ("нація тільки те і робила, що огризалася на всі боки: від поляків, росіян, татар, шведів; уся історія – низка безперестанних повстань, війн, пожарищ, голоду, набігів, військових переворотів, інтриг, суперечок, підкопувань", - писав у 1918 р. В.Винниченко, цитата за [3, с. 122]).

"Маргінальна" доля України завжди визначала як особливо актуальну проблему її самоідентифікації, в усіх аспектах (територіальному, етнічному, державному, мовному, культурному, духовному й інше). Феномен ментальності постає в цьому контексті новими якостями.

Практичне вирішення проблеми самоідентифікації відбувалося в історії України як боротьба за національну незалежність – на тлі відстоювання цілісності та самодостатності українського національного духовного життя. Причому специфіка полягала в тому, що головною була ідея не стільки "незалежності для", скільки "незалежності від", тобто ідея свободи. Така методологічно-світоглядна інтенція дозволяла українському народу успішно розв'язувати у конкретних ситуаціях питання виживання.

Так на рівні української ментальності вироблявся певний поведінковий стереотип, який полягав в "активізації протидії політичному, духовному, культурному й фізичному насильству, для збереження власної усвідомленої ідентичності, свого вже освоєного соціокультурного простору" [4, с. 111]. Психовідчуття "незалежності від" набуло в Україні такої універсальності й загальності, що мало в свідомості людей характер не тільки національної, а й соціальної ідеї. Прагнення до національної свободи поєднувалось із боротьбою за соціальне звільнення, їх перехресчування було органічним. Виступи за національну незалежність проти зазіхань інших країн, народні рухи й повстання проти власних панів – явища, що мають в Україні єдиний ментальний корінь. Урахування цієї обставини дає можливість багато чого зрозуміти в українській ментальності.

Так само багато в українській історії (та українській ментальності) пов'язано із специфічно українським феноменом козацтва. Цей феномен був і залишається незвичним й незбагненим для західних вчених (до речі, і українські дослідники також демонструють різнобій поглядів щодо нього – В.Антонович, П.Куліш, М.Максимович, М.Грушевський й інші). На наш погляд, таємниця козацтва полягає в тому, що воно втілює собою історичну соціальну силу, в якій найбільш органічно й послідовно поєдналися устремління українського народу як до національного, так і до соціального розкріпачення, найбільш повно здійснювалася українська ідея двоїстої "незалежності від". Тікаючи у ХУ ст. від панщини у Дикий степ на кордони України з кримськими татарами і Туреччиною, перші козаки опинялися у стані одночасної боротьби із шляхтою та захисту кордонів України. Національна і соціальна незалежність поєднувалася для них в одне, що ставало на певний час сутністю їх життя. Козаччина явила собою період найбільшого напруження сил українського народу, такий час його державної, соціальної і культурної творчості, коли, за словами Д.Дорошенка, "виявились яскраво найліпші ясні і найгірші темні боки української національної вдачі" [1, т. 1, с. 152]. Отже, зрозуміло, звідки йде оспівування в народній поезії, наприклад, козацтва як ідеалу українського народу, а козака як ідеалу вільної людини, борця за суспільне благо та за власну кращу долю.

"Назва України – "пограниччя"", - зазначив О.Прицак. І продовжив: "Як кожне пограниччя, ця територія "вагітна" з одного боку, злиттям багатства різних міфічних та релігійно-культурних традицій, а з другого – суперечностями, які оці різні складники переносять із собою: осіла і кочова державність, християнство й іслам, католицизм і православ'я, патримоніальна і конституційна основа..." [5, с. 59].

Якими ж, за таких умов, могли сформуватися психологія українського народу, його національний характер, ширше – українська ментальність? Бо, як відомо, відмінною рисою "людей прикордонних націй" науковці називають виразне анархістсько-бунтарське начало у ставленні до громадських інституцій і державницьких структур, "буйна воля", яка "не може терпіти законів та влади". Наскільки це відповідає дійсності стосовно українського народу?

У найзагадковішого філософа української характерологічної ментальності Г.Сковороди мотивом пошуків сенсу життя стає феномен "сродності" ("укоріненості в буття", якщо казати термінологією західноєвропейського філософа М.Хайдеггера). Найбільшим злом є порушення "сродності", розузгодженість людської діяльності з природними нахилами суб'єкта. Іншими словами, якщо казати, наприклад, у термінах французької філософії, уміння жити "доречно"; порушення природовідповідності сутності людини робить людину маріонеткою екзистенційних негараздів.

Динамічність, плинність, розбіжність політичних орієнтацій суб'єктів влади і різних соціальних сил, багатозначність і незрозумілість подій, у вихорі яких постійно знаходилася (і перебуває, до речі, зараз) проста людина, виробляла в неї позицію пошуку сталості й істини (сенсу) не стільки у цих подіях, скільки до самої себе, у своєму внутрішньому житті. Погляд на себе як на "внутрішню людину", яка породжує із себе та визначає собою "поверхню" своєї психіки, своє соціальне й природне буття як «зовнішньої людини», індивідуалізм та прагнення до "свободи" у різних тлумаченнях цих слів, що впливають звідси, – стали рисами українського національного характеру, світовідчування, української національної ментальності.

Свобода виступала як показник честі та гідності людини. Ідеал свободи був архетипічним для української ментальності. Він характеризував життєвий імператив України як кордонної цивілізації, яка, мабуть, була єдиною в світі, що витримала тиск степу, кочових навал, стала батьківщиною людей, з яких ніхто (за виразом М.Гоголя) не хотів бути глядачем світової драми, а тільки її дійовою особою. Тому у ХVІІІ ст. французький інженер Г.Боплан, працюючи в Україні, залишив у своєму описі її свідчення про те, що "українці над усе цінують волю, без якої жити не можуть" (цитата за [6, с. 235]). І в гімні сучасної України йдеться про те саме: "Душу й тіло ми положим / За свою свободу / І покажем, що ми, браття, / Козацького роду". Принцип свободи проходить, таким чином, крізь увесь масив української історії від князівської доби до сучасності, що і дозволяє стверджувати його архетипічний статус.

Є й інші архетипічні риси.

Говорячи про "некласичність" сутності української ментальності, слід поряд з її позитивними рисами також назвати і "негативні" моменти. Чи не виходить із орієнтації на "незалежність від", яка сприяє конструктивній творчості головним чином у напрямку подолання стереотипів, звільнення від тиску всіляких установ, значно менша орієнтація на "позитивне" творіння? Чи не призводить такий стан речей до того, що превалювання "бунтівливої" компоненти у свідомості та діях веде до неможливості отримання унікальними, самобутніми ідеями і ініціативами чіткого ("класичного") суспільного оформлення? Чи не складається при цьому така ситуація, що, створюючи сприятливі умови для виникнення оригінальних ходів й новацій, український ментальний контекст (і відповідне соціальне середовище) позбавлені адекватних механізмів їх ефективного втілення й укорінення в суспільне життя? Це створює суперечливу і "некласичну" атмосферу одночасного зародження й умирання, зростання й угасання нових тенденцій у духовному та матеріальному бутті українського суспільства, змушує людину докладати невинновданно більше зусиль для реалізації своїх задумів, або взагалі відмовитися від таких планів.

До вад української "некласичності" відносять і такий її прояв. Підкреслюється така риса "психічного складу українця", як "емоціоналізм і сентименталізм, чутливість і ліризм", які визначають естетизм народного життя і є присутніми в ньому, а також індивідуалізм, який не хоче мати ніяких постійних, міцних основ поза своїх границь і позначений прагненням до переходу у все нові й нові форми та до психічної еволюції («артистизм»). Д.Чижевський додає й таке, як тенденція до руйнування власних і чужих життєвих форм [7, с. 20]. Варта уваги його думка про те, що українець цінує "більше широкі жести, ніж глибокий зміст, більше розмах і кількість, ніж внутрішню якість, більше форми проявлення змісту, ніж сам зміст, одним словом – цінує більше "показуватися", ніж "бути"» [7, с. 21]. Подібно до цього В.Липинський каже про те, що " надмірною чутливістю... пояснюється наша легка

запальність і швидко схолодження; пояснюється теж дратівливість на дрібниці і байдужість до дійсно важливих речей, яких розрізнити від дрібниць не вміємо"(цитата за [8, с. 36-37]).

До одного із основних складників генетичного коду українського народу можна віднести так звані *самоврядні потенції української ментальності* [9, с. 134], об'єктивний характер існування яких зумовлений двома головними взаємопов'язаними чинниками: особливим геополітичним положенням України, суспільно-політичним розвитком її народу в умовах кордонної цивілізації і недостатньою розвиненістю впродовж усієї історії державно-правових інституцій, спричиненою умовами бездержавного або напівдержавного існування. Як реакція і своєрідна компенсація цього в українській ментальності утверджуються означені самобутні самоврядні потенції.

По-перше, вони формували психологію працюючого господаря, хлібороба з його одвічним потягом до землі (що, наприклад, знайшло відображення в яскравих художніх образах одного з національних шедеврів – кінофільму О.Довженка "Земля"), здатність навіть за найнесприятливіших умов знаходити різноманітні індивідуальні й громадські форми раціонального господарювання. Цей сплав виникає в ментальності українців внаслідок обставин, за яких чекати допомоги було нівідкіль, і відтак доводилось самим собі давати раду, боротися за виживання. Життєздатність цієї потенції стверджують не лише жителі корінних українських земель, а й українці, яких доля розкидала в різні кінці колишньої Російської імперії, на європейські простори і далекими заокеанськими землями. До того ж, і нинішні надії на справжнє відродження України політики пов'язують саме з землею та її традиційним господарем – селянином-хліборобом.

По-друге, унікальною рисою, якою доля наділила українців, є бажання свободи, стихія вільної самодіяльності особистості.

Ще візантійці відмічали, що жителі Київської Русі більш за все цінували свободу й нікому не дозволяли ні поневолити, ні підкорити себе. Вони не керувалися однією людиною, а з давніх-давен жили в демократії. Любов до свободи змушувала їх поважати почуття людської гідності навіть у рабах. (За свідченням імператора Маврикія, VI ст., "тих, хто перебуває в них у полоні, вони не тримають у рабстві безстроково, як інші народи, а обмежують їх рабство певним терміном, після чого відпускають їх, якщо вони хочуть, за деяку плату в їх землі, або ж дозволяють їм селитися з ними, але вже як вільним людям й друзям").

Суспільне життя Київської Русі відрізнялось відкритістю й простотою. Суперечки розв'язували привселюдно, в двобоях. Якщо хтось мав справу проти іншого, їх кликали на суд князя. Заслухавши сторони, князь виносив вердикт, який не гаючись виконувався. Якщо ж ворогуючі особи не задовольнялись князівським вердиктом, вони, за наказом князя, повинні були надати остаточне розв'язання зброї: хто перемагав, за тим і була правда. Будь-яке інше вбивство викликало кривну помсту. Вона санкціонувалася "руською правдою" – найдавнішим зведенням східнослов'янського права, яке зобов'язувало "мстити" родичам вільного чи невільного вбивці. Найгіршою долею була доля раба ("да буде він рабом у загробному житті своєму" – як покарання в клятвах).

Незалежна особистість – а саме вона є однією з умов створення дієвої системи місцевого регіонального самоврядування – в Україні ніколи не розчинялась у масі, не була сліпою виконавицею чужої волі (навіть у сталінські часи, що й спричинило виключну жорстокість репресій проти українців). Про це свідчить високий ступінь громадсько-політичної самоорганізації українського народу, починаючи з вікових часів, особливо така важлива її ознака, як вибірність. У ХУШ ст., скажімо, навіть козацький ватажок І.Сірко, який користувався небувалим авторитетом і обіймав за присудом громади посаду кошового отамана до самої смерті, змушений був щорічно звітуватися перед нею і ставати до виконання обов'язків лише після нових виборів. Означене вище є аргументом "за" індивідуалістичні принципи побудови суспільної реальності в Україні (на шкалі індивідуалізм – колективізм).

По-третє, за умови відсутності власної державності і нерозвиненості державно-правової традиції, цих двох взаємопов'язаних і взаємозалежних чинників суспільно-політичного розвитку українців, в Україні натомість витворюється народом унікальна і самодостатня система звичаєвого права, народна правосвідомість – яка всі (особливо сприятливі) часи стверджувала право конкретної людини на свободу, землю, власність, працю, вільне господарювання. Стійкість цієї системи засвідчують вічова законотворчість,

копні суди, братське судочинство, трансформація магістратських судів у бік звичаєвого права, національно-своєрідний характер земства і таке інше.

І ще одне. Українська ментальність увібрала в себе здатність до громадсько-політичної творчості "знизу", про що свідчить не лише аналіз різноманітних форм місцевого самоврядування, таких як братства, самоврядування міст з Магдебурзьким правом (Магдебурзьке право виникло в XIV ст. у Західній Європі, в ХУ-ХУП ст. більше десяти великих міст України мали Магдебурзьке право, доки наказом Катерини II в 1731 р. не була припинена його дія в Україні), козацька автономія (яка є першою в Європі демократичною державністю), земства, а й конституційна історія місцевого самоврядування. Починаючи з проекту першої в Європі демократичної конституції П.Орлика (1710 р.), усі конституційні проекти базувались на місцевому самоврядуванні. Тоталітарні режими (сталінсько-більшовицький, німецько-фашистський) знищення демократичних інституцій в Україні починали саме з місцевого самоврядування, замінюючи його владою партійно-чиновницького апарату. Це також свідчення потенційної творчої енергії українського народу в цілому, яка є результатом та формою проявлення індивідуалізму його окремих представників.

Самоврядні потенції української ментальності – невід'ємна частка історичного "образу" українського народу. Вони належать до базових рис українського народу. І, певна річ, вони знаходять своє віддзеркалення у суспільних реаліях сучасної України.

Крім самоврядних потенцій української ментальності, вітчизняні вчені називають також "соціопсихічні складники українського національного характеру" [10, с. 138], що виводять із соціопсихічної структури української нації, в якій називають чотири типи: нордійський, понтійський, динарський і остійський. Кожному з типів відповідає певний тип звичок, виховання, поведінки, а отже, своя психологія, свій характер. Соціальні типи описані в працях Ю.Липи, О.Кульчицького, В.Липинського, І.Раковського, Р.Ецика та інших. Для нордійського типу характерними є витривалість, правдолюбство, сила волі, пильність, любов до порядку, впевненість у собі, розсудливість, цінування понад усе власної свободи, але більша відданість громадській ідеї, ніж своїй родині (у соціально-політичному аспекті це державні мужі); для понтійського – творча спрямованість натури, закоханість у життя, у мистецтво, романтизм, ідеалізм, відданість революційній ідеї, взагалі, нематеріальній ідеї, що формує суспільство (у соціально-політичному аспекті це красномовні оратори); для динарського – фізична сила, любов до свого краю, своєї садиби, своєї хати, гордість, сміливість (у соціально-політичному аспекті це природжені бійці за свої права й привілеї); для остійського – намагання слідувати тому, що визнане всіма, розслабленість і нерішучість у вчинках, невміння бути твердими у дотриманні якихось ідей, праця лише задля грошей, нелюбов до видатних індивідуальностей, перетворювачів світу (у соціально-політичному аспекті це великі ледарі та заздрісники, яких лякає самотність та які почувають себе комфортно тільки у колективі).

Співвідношення всіх чотирьох типів в українській історії не завжди було однаковим. Певних обрисів воно має й за умов новітньої України. Деякі науковці вважають, що нині 44% українців – це динарський тип, 27% – остійський, решта 29% – мішанина цих двох рас і лише незначна кількість понтійського та ще менше нордійського типу, вважають деякі науковці [10, с. 138].

Крім поданої вище системи соціопсихічних складників українського національного характеру існує ще одна класифікація складових українського національного характеру (за Ю.Липою) [11, с. 57]. У відповідності до неї, на формування українського національного характеру (й ментальності) чинили вплив різні етноси, які протягом тисячоліть жили в Україні. Серед них є так звані "первені" (термін Ю.Липи), як основні етнічні компоненти будь-якої нації, та доміси, тобто незначна кількість іноетнічних генів; і за законом Менделя, доміси є менш вартісними, ніж первені, тому вони дуже швидко елімінуються (виганяються, виключаються). Ю.Липа називає чотири складові пракультури, які сформували характер українського народу – трипільський, понтійський, готський та київсько-руський.

Трипільська пракультура у спадок українцям залишила терплячість, мовчазну відвагу, скромність, обережність, наполегливість у досягненні мети та уміння стійко сприймати невдачі; від трипільської цивілізації в українців психологія хлібороба і повага до жінки, до батьків, родинні звичаї і демократичний суспільний устрій. Від носії понтійської пракультури українці успадкували відважність, *заповзятливість*, творчий дух, тягу до краси; завдяки ній *індивідуалізм* українця протистоїть стадності (хоча відданість улюбленій справі спонукає його

знаходити партнерів і однодумців, звідки тяга українця до різних спілок, коаліцій, єдностей тощо). Готські впливи в Україні сучасними вітчизняними дослідниками заперечуються. Київсько-руський первень, що йде від 700-річної історії існування давньоукраїнської держави Київська Русь, надав українцям усвідомлення своїх політичних традицій, які зберегла князівська еліта навіть у Литовській державі, а продовжили запорізькі козаки аж до скасування Гетьманщини. Цей дух волелюбності й національної гордості почав гаситися з ХУШ ст.

Усі ці культурні складники й "первені" виявляються у будь-які часи національної історії й накладають духовний відбиток на національний характер, зокрема, в його соціально-політичному проявленні.

Складна динаміка суспільних змін у новітній Україні вимагає аналізу стимулюючих і стримуючих засад, які виникають на цьому шляху, переосмислення співвідношення матеріального і духовного в життєдіяльності суспільства, з'ясування місця людини в економічних, соціальних, *політичних* реаліях сьогодення, розуміння сутності процесів, що відбуваються в індивідуальній та соціальній свідомості сучасного громадянина України. Зокрема, такими, що вимагають подальших спеціальних досліджень, постають питання вивчення особливостей трансформації тих, що склалися історично, національних ментальних рис та з'ясування виникнення їх нових сучасних варіацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дорошенко Д.І. Нарис історії України: У 2-х томах. – Львів, 1991.
2. Кизима В. "Незалежність від" чи "незалежність для"? Маргінальна сутність ментальності України // Віче. – 1993. – № 9. – С. 114-126.
3. Винниченко В. Заповіт борцям за визволення. – К, 1991. – 127 с.
4. Павлюк С. Хто він, зарубіжний українець? // Віче. – 1993. – № 4. – С. 109-116.
5. Прицак О. Що таке історія України // Слово і час. – 1991. – № 1. – С. 58-65.
6. Наливайко Д. Оцінка Заходу – рецепція України в Західній Європі XI-ХУШ ст. – К., 1998. – 578 с.
7. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. – К., 1992. – 230 с.
8. Онацький Є. Українська емоційність. // Українська душа: 3б. наук. пр. / За заг. ред. В.Храмової. – К., 1992. – 128 с.
9. Горбатенко В. Самоврядні потенції української ментальності // Мала енциклопедія етнодержавництва. – К., 1996. 942 с. – С. 134.
10. Лозко Г. Соціопсихічні складники українського національного характеру // Мала енциклопедія етнодержавництва. – К., 1996. – 942 с. – С. 138.
11. Лозко Г. Етнічні складники українського характеру (за Ю. Липою) // Мала енциклопедія етнодержавництва. – К., 1996. – 942 с. – С. 57.